GENERALINĖS ADVOKATĖS
ELEANOR SHARPSTON IŠVADA,
pateikta 2013 m. vasario 21 d.[1]

Sujungtos bylos C-523/11 ir C-585/11

Laurence Prinz
prieš
Region Hannover
(*Verwaltungsgericht Hannover* (Vokietija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)
Philipp Seeberger
prieš
Studentenwerk Heidelberg

(Verwaltungsgericht Karlsruhe (Vokietija) pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą)

„Laisvas ES piliečių judėjimas — Aukštojo mokslo studijų užsienyje finansavimas — Gyvenamosios vietos sąlyga — Trejų metų taisyklė — Proporcingumas“

1. Vokietija yra viena iš valstybių narių, kuriose ES piliečiai gali teikti prašymus dėl aukštojo mokslo studijų kitų Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių narių įstaigose finansavimo. Vokietijos piliečiai L. Prinz ir Ph. Seeberger pateikė prašymus skirti tokį finansavimą. Jų prašymai buvo atmesti, nes nė vienas iš jų negalėjo įrodyti, kad prieš pradėdamas studijuoti užsienyje nepertraukiamai gyveno Vokietijoje trejus metus (toliau – trejų metų taisyklė). Vokietijos vyriausybės teigimu, trejų metų taisyklė nustatyta siekiant sumažinti nepagrįstos finansinės naštos, kuri galėtų turėti įtakos bendram teikiamos pagalbos lygiui, grėsmę (toliau – ekonominis tikslas), nustatyti į Vokietijos visuomenę integruotus asmenis ir užtikrinti, kad finansavimas būtų skiriamas studentams, kurie baigę studijas greičiausiai grįš į Vokietiją ir prisidės prie jos visuomenės gerovės kūrimo (toliau – socialinis tikslas). Studentams, kurie nėra nepertraukiamai gyvenę Vokietijoje trejus metus, atsisakoma skirti finansavimą visą jų studijų užsienyje laikotarpį. Tačiau jie gali gauti finansavimą už pirmuosius tokių studijų metus arba visoms studijoms Vokietijoje.

Teisinis pagrindas

ES teisė

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV)

2. SESV 20 straipsnyje numatyta:

„1. Įvedama Sąjungos pilietybė. Kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra Sąjungos pilietis. Sąjungos pilietybė ne pakeičia valstybės pilietybę, o ją papildo.

1 — Originalo kalba: anglų.

2. Sąjungos piliečiai turi Sutartyse numatytas teises ir pareigas. Jie, be kita ko, turi:

a) teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje;

<...>

Naudojimosi šiomis teisėmis sąlygas ir ribas nustato Sutartys ir joms įgyvendinti skirtos priemonės.“

3. Pagal SESV 21 straipsnio 1 dalį kiekvienas Sąjungos pilietis „turi teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje laikydamasis Sutartyse ir joms įgyvendinti priimtose nuostatose nustatytų apribojimų bei sąlygų“.

4. SESV 165 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad valstybės narės atsako „už mokymo turinį ir švietimo sistemų organizavimą“. 165 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „Sąjunga prie geros kokybės švietimo plėtojimo prisideda skatindama valstybių narių bendradarbiavimą ir prireikus paremdama bei papildydama jų veiksmus“. Pagal 165 straipsnio 2 dalies antrą įtrauką Sąjunga savo veiksmais, be kita ko, siekia „skatinti studentų <...> judėjimą“.

Direktyva 2004/38/EB

5. Direktyvos 2004/38[2] 24 straipsnyje numatyta:

„1. Taikant tokias specialiąsias nuostatas, kurios aiškiai numatytos Sutartyje ir antriniuose teisės aktuose, visiems Sąjungos piliečiams, pagal šią direktyvą gyvenantiems priimančiosios valstybės narės teritorijoje, Sutarties taikymo srityje taikomas vienodas traktavimas kaip ir tos valstybės narės piliečiams. Ši teisė suteikiama ir šeimos nariams, kurie nėra valstybės narės piliečiai ir turi teisę gyventi šalyje arba nuolatinio gyvenimo šalyje teisę.

2. Nukrypstant nuo šio straipsnio 1 dalies, priimančioji valstybė narė neįpareigojama <...> iki įgyjant nuolatinio gyvenimo šalyje teisę[3] suteikti paramą studijoms, įskaitant profesinį parengimą, susidedančią iš studento stipendijų ar paskolų, asmenims, išskyrus darbuotojus, savarankiškai dirbančiuosius, tokį statusą išlaikančius asmenis ir jų šeimos narius.“

Nacionalinė teisė

6. *Bundesausbildungsförderungsgesetz* (Federalinis įstatymas dėl paramos studijoms, toliau – *BaföG* arba Paramos studentams įstatymas) – tai Vokietijos įstatymas, kuriame nustatytos paramos studijoms gavimo sąlygos. Jis keletą kartų keistas[4], be kita ko, siekiant įvykdyti Teisingumo Teismo sprendimą *Morgan ir Bucher*[5] . Tame sprendime Teisingumo Teismas konstatavo, kad pagal nuostatas, kurios šiuo metu yra numatytos SESV 20 ir 21 straipsniuose, draudžiamas toks reikalavimas, kaip numatytasis (senojo) Paramos studentams įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 3 punkte, pagal kurį parama studijoms užsienio mokymo įstaigoje teikiama tik jeigu tokios studijos yra bent vienų metų studijų kilmės valstybėje narėje tęsinys (toliau – pirmojo etapo reikalavimas).

2 — 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB (OL L 158, p. 77; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 5 t., p. 46).

3 — Pagal bendrąją taisyklę teisė nuolat gyventi šalyje įgyjama teisėtai pragyvenus šalyje nepertraukiamą penkerių metų laikotarpį; žr. Direktyvos 2004/38 16 straipsnį.

4 — Iš Vokietijos vyriausybės pateiktų pastabų atrodo, kad Teisingumo Teismui pateikta 2010 m. gruodžio 7 d. paskelbta redakcija.

5 — 2007 m. spalio 23 d. sprendimas (sujungtos bylos C-11/06 ir C-12/06, Rink. p. I-9161).

7. Pataisyto 5 straipsnio 1 dalyje „Mokymasis užsienyje“ „nuolatinė gyvenamoji vieta“ apibrėžiama kaip vieta, kuri yra asmens interesų, ne vien laikinų, interesų centras, nepaisant jo ketinimo įsikurti nuolat. Jame taip pat numatyta, kad nuolatine gyvenamąja vieta nelaikoma vieta, kurioje asmuo gyvena vien mokymosi tikslais.

8. 5 straipsnio 2 dalies 3 punkte numatyta, kad nuolatinę gyvenamąją vietą Vokietijoje turintiems studentams parama studijoms suteikiama, jeigu jie pradeda studijas arba jas tęsia ES valstybėje narėje arba Šveicarijoje esančioje mokymo įstaigoje.

9. 6 straipsnyje „Parama Vokietijos piliečiams užsienyje“ numatyta, kad Vokietijos piliečiams, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienio valstybėje, parama studijoms gali būti suteikta, jei jie studijuoja toje arba kaimyninėje valstybėje esančią mokymo įstaigą, esant konkretų atvejį pateisinančioms ypatingoms aplinkybėms.

10. 8 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad pateikti prašymą dėl finansavimo gali Vokietijos piliečiai ir kiti ES piliečiai, turintys teisę nuolat gyventi šalyje.

11. 16 straipsnyje nurodyti laikotarpiai, kuriems galima gauti studijų finansavimą. 16 straipsnio 3 dalis, kurioje numatyta trejų metų taisyklė, suformuluota taip:

„<...> parama studijoms <...> 5 straipsnio 2 dalies 3 punkte nurodytu atveju <...> skiriama ilgesniam negu vienų metų laikotarpiui tik tada, jei studentas, prieš išvykdamas į užsienį po 2007 m. gruodžio 31 d., ne trumpiau kaip trejus metus nuolat gyveno Vokietijoje.“

12. Remiantis Federalinės vyriausybės įstatymo, kuriuo numatyta trejų metų taisyklė, projekto aiškinamuoju raštu, ši taisyklė numatyta siekiant užtikrinti, kad parama visam studijų užsienyje laikotarpiui nebūtų teikiama studentams, kurie beveik niekuomet nėra gyvenę Vokietijoje. Pagal Vokietijoje taikomą švietimo politikos principą, norint gauti paramą studijoms, paprastai reikia, kad studijos būtų užbaigtos Vokietijoje arba bent egzistuotų specialus ryšys su Vokietija. Aiškinamajame rašte pažymėta, kad gyvenamosios vietos sąlyga kaip papildomas reikalavimas, taikomas norintiems gauti ilgesnio laikotarpio paramą studijoms užsienyje, yra nustatomas ir kitose valstybėse narėse. Ši sąlyga yra sukonkretinta teisėto socialines išmokas teikiančios valstybės intereso skirti finansines išmokas iš valstybės biudžeto tik asmenims, kurie su tokia valstybe susiję bent minimaliais glaudžiais ryšiais, išraiška.

Faktinės aplinkybės, procesas ir prejudiciniai klausimai

L. Prinz

13. Laurence Prinz gimė 1991 m. Kelne ir turi Vokietijos pilietybę. Ji su šeima apie dešimt metų gyveno Tunise, kur jos tėvas dirbo Vokietijos įmonėje. Nuo 2007 m. sausio ji su šeima gyvena Vokietijoje.

14. Nuo 2007 m. vasario L. Prinz lankė mokyklą Vokietijoje ir 2009 m. birželį ten gavo brandos atestatą. 2009 m. rugsėjo 1 d. ji pradėjo studijuoti verslo vadybą Erazmo universitete Nyderlanduose.

15. 2009 m. rugpjūčio 18 d., prieš pradėdama studijas Nyderlanduose, L. Prinz pateikė kompetentingai Vokietijos institucijai prašymą skirti finansavimą. 2010 m. balandžio 30 d. sprendimu jai buvo suteiktas finansavimas 2009–2010 mokslo metams.

16. L. Prinz pateikė dar vieną prašymą dėl finansavimo kitiems mokslo metams. 2010 m. gegužės 4 d. sprendimu šis prašymas buvo atmestas, nes ji nuolat gyveno Vokietijoje tik nuo 2007 m. sausio, todėl neatitiko trejų metų taisyklės reikalavimų.

17. L. Prinz apskundė šį sprendimą *Verwaltungsgericht Hannover* (Hanoverio administracinis teismas). Visų pirma ji nurodė, kad iš viso ji buvo pragyvenusi Vokietijoje trejus metus ir keturis mėnesius, t. y. nuo 1993 m. rugsėjo mėn. iki 1994 m. balandžio mėn.[6] ir nuo 2007 m. sausio mėn. iki 2009 m. rugpjūčio mėn. Antra, ji pareiškė, kad gyvenamosios vietos sąlyga, kaip antai trejų metų taisyklė, prieštarauja SESV 21 straipsnyje numatytai teisei laisvai judėti.

18. *Verwaltungsgericht* trečioji kolegija sustabdė bylos nagrinėjimą ir pateikė Teisingumo Teismui tokį prejudicinį klausimą:

„Ar [ES] piliečiams SESV 20, 21 straipsniais suteiktos teisės laisvai judėti ir apsigyventi apribojimas nepateisinamas pagal [ES] teisę tuomet, jei pagal [Paramos studentams įstatymą] Vokietijos pilietei, kuri turi nuolatinę gyvenamąją vietą Vokietijoje ir lanko mokymo įstaigą Europos Sąjungos valstybėje narėje, suteikiama parama studijoms šioje užsienio mokymo įstaigoje tik vienus metus dėl to, kad, pradėjusi gyventi užsienyje, ji neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos Vokietijoje jau mažiausiai trejus metus?“

19. Rašytines pastabas pateikė Austrijos, Danijos, Suomijos, Vokietijos, Graikijos, Nyderlandų ir Švedijos vyriausybės bei Komisija. Per 2012 m. lapkričio 29 d. posėdį buvo išklausyti visi minėti subjektai, išskyrus Nyderlandų vyriausybę.

Ph. Seeberger

20. Philipp Seeberger yra Vokietijos pilietis. Jis 1983 m. gimė Vokietijoje ir joje gyveno su tėvais, taip pat Vokietijos piliečiais, iki 1994 metų. 1989–1994 m. jis lankė pradinę ir vidurinę mokyklas Vokietijoje.

21. Nuo 1994 m. iki 2005 m. gruodžio mėn. Ph. Seeberger su tėvais gyveno Ispanijoje, kur jo tėvas dirbo laisvai samdomu įmonių konsultantu. Nacionalinis teismas nurodo, kad Ph. Seeberger tėvas persikraustė ten dirbti naudodamasi teisėmis, numatytomis nuostatose, kurios dabar išdėstytos SESV 45 ir 49 straipsniuose. Ph. Seeberger Ispanijoje įgijo vidurinį išsilavinimą ir 2000 m. gavo brandos atestatą. 2004–2005 m. jis mokėsi profesinėje mokykloje (vis dar Ispanijoje) ir 2005 m. balandį gavo nekilnojamojo turto agento diplomą. 2006 m. sausį Ph. Seeberger tėvai grįžo į Vokietiją. Nors jis tvirtina, kad nuo to laiko jo nuolatinė gyvenamoji vieta taip pat buvo Vokietijoje, Miunchene Ph. Seeberger įregistruotas tik 2009 m. spalio 26 d. Remiantis buvusio darbdavio pareiškimu, 2007 m. balandžio 2 d.–2007 m. birželio 27 d. jis stažavosi Kelne kaip žiniatinklio projektuotojas.

22. 2009 m. balandį Ph. Seeberger eksternu išlaikė egzaminą ir buvo priimtas studijuoti Balearų salų Maljorkos Palmos universitete. 2009 m. rugsėjį jis pradėjo ekonomikos studijas šiame universitete. Vokietijoje jis pateikė prašymą dėl šių studijų finansavimo.

23. Kompetentinga Vokietijos institucija atmetė jo prašymą motyvuodama tuo, jog nėra pakankamai duomenų apie tai, kad jis pastaruosius trejus metus iki studijų pradžios iš tiesų nuolat gyveno Vokietijoje.

6 — Iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą neaišku, po kiek laiko nuo L. Prinz gimimo jos šeima persikėlė gyventi į Tunisą ir kodėl 1993 m. rugsėjį ji trumpam grįžo iš Tuniso į Vokietiją, o 1994 m. balandį vėl iš jos išvyko.

24. Ph. Seeberger pateikė prieštaravimą dėl šio sprendimo ir nurodė, kad trejų metų taisyklė prieštarauja jo, kaip ES piliečio, teisei laisvai judėti. Kai šis prieštaravimas buvo atmestas, Ph. Seeberger pateikė skundą *Verwaltungsgericht Karlsruhe* (Karlsrūhės administracinis teismas). Šiame teisme jis teigė, kad jo judėjimo laisvė buvo varžoma, nes pagal trejų metų taisyklę tam, kad turėtų teisę į studijų užsienyje finansavimą, jis privalėjo atsisakyti nuolatinės gyvenamosios vietos kitoje valstybėje narėje ir grįžti nuolat gyventi į Vokietiją.

25. *Verwaltungsgericht Karlsruhe* penktoji kolegija sustabdė bylos nagrinėjimą ir pateikė Teisingumo Teismui tokį prejudicinį klausimą:

„Ar [ES] teisei prieštarauja nacionalinės teisės normos, pagal kurias atsisakoma skirti paramą studijoms kitoje valstybėje narėje tik dėl to, kad studentas, kuris naudojosi judėjimo laisve, pradėdamas studijas bent trejus metus neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos savo kilmės valstybėje narėje?“

26. Rašytines pastabas pateikė Ph. Seeberger, Austrijos, Danijos, Suomijos, Vokietijos, Nyderlandų ir Švedijos vyriausybės bei Komisija. Per 2012 m. lapkričio 29 d. posėdį buvo išklausyti visi rašytines pastabas pateikę subjektai, išskyrus Nyderlandų vyriausybę; be to, posėdyje dalyvavo Graikijos vyriausybė, kuri pateikė žodines pastabas.

Vertinimas

Pirminės pastabos

27. Abiejose bylose Teisingumo Teismo prašoma išsiaiškinti, ar pagal SESV 20 ir 21 straipsnius valstybėms narėms draudžiama nustatyti, kad studijų užsienyje finansavimas skiriamas tik įvykdžius gyvenamosios vietos sąlygą, kaip antai trejų metų taisyklės reikalavimus.

28. Kitaip nei prašymą priimti prejudicinį sprendimą byloje *Prinz* pateikęs teismas, prašymą priimti prejudicinį sprendimą byloje *Seeberger* pateikęs teismas užduodamą klausimą suformulavo taip, kad jame nekalbama apie tai, ar studentas yra paramą teikiančios valstybės narės pilietis. Tačiau iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą toje byloje teksto likusios dalies akivaizdu, kad prašoma su Vokietijos piliečio padėtimi susijusio išaiškinimo.

29. Prieš pasinaudodami judėjimo laisve ir išvykdami studijuoti į kitą ES valstybę, L. Prinz ir Ph. Seeberger išvyko iš Vokietijos dėl skirtingų priežasčių. L. Prinz išvyko iš ES, kai jos tėvas įsidarbino Tunise. Ph. Seeberger išvyko į Ispaniją, kai jo tėvas pasinaudojo teise į įsisteigimo laisvę ir pradėjo savarankiškai dirbti šioje šalyje.

30. Taigi panašu, kad, kitaip nei L. Prinz, Ph. Seeberger anksčiau pasinaudojo teise laisvai judėti pagal ES teisę. Ši aplinkybė neturi įtakos Teisingumo Teismui pateiktų prejudicinių klausimų analizei, nes abu šie asmenys, būdami ES piliečiai, prieš savo kilmės valstybę narę gali remtis tokį statusą turintiems asmenims suteiktomis teisėmis[7], kaip antai judėjimo laisve, kad galėtų studijuoti kitoje ES valstybėje. Vis dėlto Komisija kelia klausimą, ar Ph. Seeberger padėtis taip pat turėtų būti nagrinėjama pagal įsisteigimo laisvę reglamentuojančias teisės nuostatas. Šį klausimą nagrinėsiu kaip susijusį su taikytina teise[8].

7 — Šios išvados 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 22 ir 23 punktai ir juose nurodyta teismų praktika.

8 — Žr. šios išvados 36–39 punktus.

31. Teisingumo Teismas jau yra keletą kartų nagrinėjęs, ar valstybės narės gali nustatyti, kad studijų finansavimas skiriamas tik įvykdžius tokio paties bendro pobūdžio gyvenamosios vietos sąlygą, kaip antai nagrinėjamą šioje byloje. Šios Teisingumo Teismo nagrinėtos bylos susijusios su įvairiausiomis faktinėmis aplinkybėmis. Jos susijusios su darbuotojais migrantais ir su jų išlaikomais šeimos nariais [9], taip pat su studentais, kurie reikalavimo skirti finansavimą negrindė ryšiu su ES piliečiu, užsiimančiu pelninga ūkine veikla [10]. Jos susijusios su kilmės valstybei narei [11], darbo valstybei narei [12] arba priimančiajai valstybei narei, kurioje studentas tikėjosi studijuoti [13], pateiktais prašymais skirti finansavimą. Kai kurios bylos išnagrinėtos prieš įsigaliojant Direktyvai 2004/38, o kitose daroma tiesioginė arba netiesioginė nuoroda į šios direktyvos 24 straipsnio 2 dalį. Daugelyje iš šių bylų buvo nurodyta, kad ginčijama priemonė pagrįsta, nes, be kita ko, padeda išvengti nepagrįstos naštos finansavimą skiriančios valstybės narės biudžetui ir (arba) suteikia galimybę nustatyti asmenis, pakankamai susijusius su tokia valstybe nare, kurie, baigę studijas, greičiausiai grįš į finansavimą suteikusią valstybę narę.

32. Nors Teisingumo Teismas pripažįsta, kad valstybės narės turi didelę diskreciją nustatyti, ar finansuoti studijas, kaip tai daryti ir kam skirti finansavimą, manau, kad jis ne taip aiškiai ir tiksliai išaiškino, į ką turi būti atsižvelgiama norint nustatyti, ar konkretus apribojimas gali būti pateisinamas. Ar valstybei narei pakanka nurodyti ekonominį tikslą, ar ji taip pat privalo įrodyti, kad kyla nepagrįstos finansinės naštos grėsmė? Ar valstybė narė gali pateisinti apribojimą, kaip antai trejų metų taisyklę, remdamasi tikslu skirti finansavimą studentams, kurie yra pasiekę tam tikrą integracijos lygį, nekeldama tokios sistemos finansinių sąnaudų klausimo? Ar galima įvertinti apribojimo, kaip antai trejų metų taisyklės, proporcingumą ekonominiam tikslui patikrinant, ar ši taisyklė nėra labiau ribojanti, nei būtina, norint nustatyti reikiamą integracijos lygį?

33. Atsižvelgiant į šiuos ir, galbūt, kitus neaiškumus galima paaiškinti, kodėl kai kurios valstybės narės gyvenamosios vietos sąlygą tebenaudoja kaip vienintelę priemonę akivaizdžiai sudėtingiems tikslams pasiekti, kodėl šešios valstybės narės įstojo į šią bylą Vokietijos pusėje ir kodėl Teisingumo Teismo vis prašoma nuspręsti, ar tam tikra gyvenamosios vietos sąlyga atitinka ES teisę.

Taikytina teisė

34. Prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikę teismai Teisingumo Teismo prašo išaiškinti tik Sutarčių nuostatas, kuriomis reglamentuojama ES pilietybė.

35. Jie tikrai teisūs, kad neprašo Teisingumo Teismo išnagrinėti Direktyvos 2004/38 24 straipsnio. Pagal šią nuostatą reglamentuojami atvejai, kai priimančioji valstybė narė privalo jos teritorijoje gyvenančius ES piliečius remdamasi šia direktyva vertinti taip pat kaip savo piliečius, įskaitant požiūrį į paramą studijoms. Tačiau nenurodoma, kad L. Prinz ir Ph. Seeberger pateikė prašymus skirti finansavimą atitinkamai Nyderlanduose ir Ispanijoje. Prašymus skirti finansavimą jie pateikė savo kilmės valstybei narei.

36. Ką reiškia Komisijos teiginys, kad Ph. Seeberger padėtis turėtų būti nagrinėjama remiantis su įsisteigimo laisve susijusiomis teisės nuostatomis?

37. Kai Ph. Seeberger su šeima pasinaudojo teise persikelti į Ispaniją, trejų metų taisyklė nebuvo taikoma. Todėl ji negalėjo turėti įtakos jų pirmajam persikėlimui.

9 — Žr., pavyzdžiui, 2012 m. birželio 14 d. Sprendimą *Komisija prieš Nyderlandus* (C-542/09).

10 — Žr., pavyzdžiui, 2005 m. kovo 15 d. Sprendimą *Bidar* (C-209/03, Rink. p. I-2119).

11 — Žr., pavyzdžiui, 5 išnašoje minėtą Sprendimą *Morgan ir Bucher*.

12 — Žr., pavyzdžiui, 9 išnašoje minėtą Sprendimą *Komisija prieš Nyderlandus*.

13 — Žr., pavyzdžiui, 10 išnašoje minėtą Sprendimą *Bidar*.

38. Tačiau kadangi dabar ši taisyklė jau taikoma, ji gali turėti atgrasomąjį poveikį bet kuriam ES piliečiui, ketinančiam pasinaudoti teisėmis laisvai judėti ES kaip darbuotojui, savarankiškai dirbančiam asmeniui arba tiesiog piliečiui. Be to, dėl jos į nepalankią padėtį patenka asmenys, pasinaudoję tokiomis teisėmis ir negrįžę į Vokietiją likus pakankamai laiko, kad įvykdytų trejų metų taisyklės reikalavimus.

39. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo prašoma išsiaiškinti, ar pagrįstas sprendimas, pagal kurį atsisakyta skirti finansavimą Ph. Seeberger. Jis nenustatė, ar Ph. Seeberger tebėra išlaikomas (kurio nors iš) tėvų arba, jeigu nėra – kada jis nustojo būti išlaikomas. Todėl Teisingumo Teismas neturi pakankamai informacijos, kad galėtų padaryti išvadą, ar prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nagrinėjamą bylą turėtų išspręsti remdamasis tuo, kad Ph. Seeberger pasinaudojo laisvo judėjimo teisėmis, susijusiomis su i) tuo, kad jo tėvas pasinaudojo įsisteigimo laisve, ir su ii) vėliau jo tėvo priimtu sprendimu grįžti į savo kilmės valstybę narę.

40. Dar pridurčiau, kad prašymuose priimti prejudicinį sprendimą nėra jokios informacijos apie tai, jog L. Prinz ir Ph. Seeberger remiasi savo, kaip ekonomiškai aktyvių ES piliečių, statusu arba atitinkamais šeimos ryšiais su, pavyzdžiui, darbuotoju migrantu Vokietijoje. Todėl, kaip ir prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikę teismai, šį klausimą nagrinėsiu remdamasi vien SESV 20 ir 21 straipsniais.

Gyvenamosios vietos apibrėžtis

41. Tai, kur asmuo fiziškai gyvena, yra fakto klausimas. Tačiau vieta, kurioje asmuo faktiškai gyvena arba yra įregistruotas kaip joje gyvenantis, nebūtinai yra ta vieta, kurią valstybė narė teisiniu požiūriu laiko asmens nuolatine gyvenamąja vieta.

42. Trejų metų taisyklė nustatyta darant nuorodą į nepertraukiamą nuolatinį gyvenimą Vokietijoje. Pagal Paramos studentams įstatymo 5 straipsnio 1 dalį nuolatinė gyvenamoji vieta apibrėžiama kaip „vieta, kurioje yra asmeninių interesų centras, ne vien laikinas, nepaisant ketinimo joje įsikurti nuolat“.

43. Vis dėlto bent jau Ph. Seeberger atveju atrodytų, kad sprendimas, kuriuo atsisakyta jam skirti finansavimą, buvo grindžiamas kitokia gyvenamosios vietos sąvoka. Ph. Seeberger teigimu, Vokietijoje jis gyvena nuo 2006 m. sausio mėn., bet gyvenamąją vietą Miunchene įregistravo tik nuo 2009 m. spalio 26 d.

44. Per posėdį Vokietijos vyriausybė patvirtino, kad kartais atitinkamos valdžios institucijos remiasi registracijos data kaip faktine aplinkybe, pagal kurią nustatoma, ar yra įvykdyti trejų metų taisyklės reikalavimai. Jeigu suteikti finansavimą atsisakoma dėl to, kad laikotarpis nuo registracijos dienos iki studijų užsienyje pradžios yra trumpesnis kaip treji metai, prašymą pateikęs asmuo gali ginčyti tokį sprendimą Vokietijos teismuose ir pateikti gyvenimo Vokietijoje iki įsiregistruojant joje įrodymų. Vokietijos vyriausybė pabrėžė, kad siekiant nustatyti, ar prašymą pateikusio asmens gyvenamoji vieta yra Vokietijoje, kaip numatyta Paramos studentams įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje, būtina atsižvelgti į visas faktines aplinkybes ir sąlygas.

ES piliečių teisės laisvai judėti apribojimas

45. ES teisėje nenumatyta valstybių narių pareiga skirti finansavimą studijoms jų teritorijoje arba už jos ribų. Tačiau, nors valstybės narės išsaugo kompetenciją šioje srityje, naudodamosi savo kompetencija jos privalo laikytis ES teisės [14].

14 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 24 punktas ir jame nurodyta teismų praktika.

46. Prašymus priimti prejudicinius sprendimus bylose *Prinz* ir *Seeberger* pateikę teismai mano, kad pagal trejų metų taisyklę gali būti ribojamos SESV 20 ir 21 straipsniuose numatytos ES piliečių teisės laisvai judėti. Dėl priežasčių, kurios panašios į Teisingumo Teismo Sprendime *Morgan ir Bucher* nurodytas priežastis[15], jie teigia, jog trejų metų taisyklė gali atgrasyti ES pilietį nuo persikėlimo į kitą valstybę narę, kad pradėtų ten studijas, arba, jeigu jis jau yra pradėjęs studijuoti užsienyje, pagal šią taisyklę studentas gali būti verčiamas nutraukti studijas ir grįžti į Vokietiją.

47. Sutinku, kad trejų metų taisyklė yra apribojimas.

48. Priemonė, pagal kurią asmuo turi teisę į socialinę lengvatą, tik jeigu gyvena ją teikiančioje valstybėje narėje, gali varžyti judėjimo laisvę. Pagal ją kiekvienas ES pilietis, jau pasinaudojęs savo teisėmis laisvai judėti (t. y. kiekvienas pilietis, kuris gyvena arba yra gyvenęs kitoje ES valstybėje) prieš pateikdamas prašymą skirti išmoką, atsiduria nepalankioje padėtyje. Dėl savo pobūdžio gyvenamosios vietos sąlyga, kaip antai nagrinėjama šioje byloje, gali atgrasyti ES pilietį nuo naudojimosi teise persikelti į kitą valstybę narę[16] ir lankyti joje vidurinę mokyklą prieš pateikiant prašymą finansuoti aukštojo mokslo studijas (atgrasomasis poveikis).

49. Šiose bylose Ph. Seeberger, nutaręs studijuoti ne Vokietijoje, atsiduria nepalankioje padėtyje tik todėl, kad prieš pradėdamas šias studijas jis su tėvais buvo pasinaudojęs judėjimo laisve ir kad jis neketino grįžti į Vokietiją likus pakankamai laiko iki studijų pradžios. L. Prinz taip pat finansiniu požiūriu verčiama studijuoti Vokietijoje, o ne rinktis pageidaujamas studijas Nyderlanduose, nes ji gali gauti finansavimą studijoms Nyderlanduose tik už pirmuosius studijų metus.

50. Todėl sutinku, kad pagal trejų metų taisyklę ribojamos ES piliečių teisės laisvai judėti, numatytos SESV 20 ir 21 straipsniuose.

51. Toks ribojimas gali būti pateisinamas, tik jeigu jis grindžiamas objektyviais bendrojo intereso pagrindais, jį taikant galima pasiekti tokį teisėtą tikslą ir jis yra proporcingas tokiam tikslui, t. y. jis nėra griežtesnis, nei būtina, norint pasiekti tą tikslą.

52. Vokietijos vyriausybė nurodo du tikslus, kuriais remiantis galima pateisinti trejų metų taisyklę. Juos išnagrinėsiu iš eilės.

Pateisinimas, grindžiamas ekonominiu tikslu

Tikslo teisėtumas

53. Vokietijos vyriausybė, siekdama pateisinti trejų metų taisyklę, remiasi Teisingumo Teismo sprendimais *Bidar* bei *Morgan ir Bucher*. Šis požiūris atitinka įstatymo, kuriame nustatyta ši taisyklė, projekto aiškinamąjį raštą[17].

54. Sprendime *Bidar* Teisingumo Teismas nurodė, jog, kalbant apie ekonomiškai neaktyvius ES piliečius, „kiekviena valstybė narė turi teisę užtikrinti, kad pagalbos išlaikymo išlaidoms padengti teikimas kitų valstybių narių studentams netaptų neprotinga našta, kuri galėtų turėti įtakos bendram tos valstybės teikiamos pagalbos lygiui“[18]. Todėl finansavimą teisėtai galima skirti „tik tiems studentams, kurie įrodė tam tikrą integracijos į šios valstybės visuomenę lygį“[19]. Sprendime *Morgan ir*

15 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 25 ir 26 punktai.

16 — Žr., pavyzdžiui, kalbant apie neįgalumo pensiją, 2008 m. gegužės 22 d. Sprendimo *Nerkowska* (C-499/06, Rink. p. I-3993) 31 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką.

17 — Žr. šios išvados 12 punktą.

18 — 10 išnašoje minėto Sprendimo *Bidar* 56 punktas.

19 — 10 išnašoje minėto Sprendimo *Bidar* 57 punktas.

Bucher Teisingumo Teismas rėmėsi tokiais pačiais argumentais, kalbėdamas apie valstybės narės paramos teikimą savo piliečiams, pageidaujantiems studijuoti kitoje valstybėje narėje[20], ir padarė išvadą, kad toje byloje nagrinėtas pirmojo studijų etapo reikalavimas buvo pernelyg bendras ir išimtinis, kad atitiktų proporcingumo kriterijų[21].

55. Taigi Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad remiantis tikslu išvengti nepagrįstos naštos, kuri galėtų turėti įtakos bendram teikiamos pagalbos lygiui, iš esmės galima pateisinti judėjimo laisvės apribojimą, kaip antai trejų metų taisyklę.

56. Tačiau ar pakanka, kad valstybė narė tiesiog pareikštų, jog yra toks ekonominis tikslas?

57. Mano nuomone – ne.

58. Sprendime *Morgan ir Bucher* Teisingumo Teismas konstatavo, kad, „*esant* tokios neprotingos naštos grėsmei“, iš esmės panašios išvados, kaip antai išdėstytosios Sprendime *Bidar*, gali būti taikomos paramai, kuri teikiama studentams, norintiems studijuoti užsienyje[22]. Šiose bylose Komisija pabrėžia, kad Vokietija neįrodė, jog yra grėsmė, kurios ji siekia išvengti arba ją apriboti.

59. Akivaizdu, kad kiekviena valstybė narė turi nuspręsti, kokią savo biudžeto dalį ji yra pasirengusi skirti studijoms šalyje ir užsienyje finansuoti, ir įvertinti, kokia bendra finansinė našta, jos manymu, pagrįsta[23]. Vienos valstybės narės gali nuspręsti skirti tik nedidelį finansavimą. Kitos gali būti pasirengusios šiam tikslui skirti kur kas didesnę valstybės biudžeto dalį. Nors Teisingumo Teismas negali peržiūrėti valstybės narės sprendimo dėl to, kas yra „pagrįsta“, jis gali teikti rekomendacijas nacionaliniams teismams, kaip nustatyti, ar, *atsižvelgiant į tą sprendimą*, jeigu būtų apmokamos iš kitų valstybių narių atvykusių studentų pragyvenimo (ir, galbūt, kitos) išlaidos, atsirastų nepagrįstos naštos grėsmė.

60. Nustatant bet kokio pobūdžio su teise į socialinę lengvatą susijusią sąlygą galima apriboti asmenų, kurių prašymai gali būti patenkinti, skaičių, taigi ir bendras biudžeto išlaidas tokiai lengvatai užtikrinti. Šios aplinkybės savaime negali pakakti, kad būtų galima pateisinti SESV 20 ir 21 straipsniuose numatytų laisvo judėjimo teisių apribojimą. Manau, kad valstybė narė privalo įvertinti faktinę arba galimą grėsmę, kylančią nustatant tam tikrus finansavimo variantus. Paskui, remdamasi šiuo vertinimu, ji gali nuspręsti, kas būtų laikoma nepagrįsta finansine našta, ir nustatyti priemones, skirtas tokios naštos atsiradimo grėsmei išvengti arba jai sumažinti.

61. Šiose bylose Vokietijos vyriausybė remiasi federalinės statistikos tarnybos (*Statistisches Bundesamt*) parengta statistika, pagal kurią 2008 m. apie vieną milijoną Vokietijos piliečių gyveno kitose valstybėse narėse, įskaitant pusę milijono, kurie gyveno kaimyninėse valstybėse narėse. Vokietijos vyriausybė teigia, kad jeigu būtų panaikinta gyvenamosios vietos sąlyga, ši grupė kartu su kai kuriais Vokietijos pilietybės neturinčiais asmenimis turėtų teisę į finansavimą visam studijų ne Vokietijoje laikotarpiui.

62. Nors nematau priežasčių abejoti šių duomenų tikslumu, akivaizdu, kad jie visiškai neparodo nepagrįstos finansinės naštos faktinės arba galimos grėsmės. Vargu, ar visi vokiečiai, gyvenantys kitose ES valstybėse, nuo kūdikių iki senatvės pensininkų, ketina toliau studijuoti (ir būtent ne Vokietijoje). Be to, nebūtinai visi, ketinantys studijuoti, prašys Vokietijos institucijų finansavimo.

63. Vokietijos vyriausybė per posėdį patvirtino neturinti kitos išsamesnės medžiagos, kurią galėtų pateikti Teisingumo Teismui.

20 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 43 ir 44 punktai.

21 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 46 punktas.

22 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 44 punktas (išskirta mano).

23 — Taip pat žr., pavyzdžiui, mano išvados, pateiktos byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, minėtoje 9 išnašoje, 103 punktą.

64. Manau, kad, norint įrodyti, jog tam tikras apribojimas, kaip antai trejų metų taisyklė, yra pagrįstas remiantis ekonominiu tikslu, reikia atlikti patikimesnį galimos grėsmės, jog atsiras „neprotinga našta, kuri galėtų turėti įtakos bendram <...> teikiamos pagalbos lygiui“ [24], įvertinimą. Atliekant tokį įvertinimą taip pat reikėtų išsiaiškinti, ar toks apribojimas yra tinkama priemonė tokios naštos atsiradimo grėsmei išvengti arba sumažinti.

65. Kadangi sprendimuose *Bidar* bei *Morgan ir Bucher* pripažįstamas teisėtas tikslas išvengti nepagrįstos finansinės naštos, kuri galėtų turėti įtakos bendram teikiamos pagalbos lygiui, nagrinėjamo apribojimo tinkamumas ir proporcingumas turi būti vertinami atsižvelgiant į tą tikslą.

66. Tačiau nors šiose bylose Vokietija tikrai remiasi ekonominiu tikslu, ji taip pat teigia, kad šis apribojimas yra proporcingas būtinybei skirti finansavimą tik tiems studentams, kurie įrodo tam tikrą integracijos į šios šalies visuomenę lygį.

67. Toks požiūris rodo, kad pagal Teisingumo Teismo praktiką, kaip ją supranta ši valstybė narė, apribojimas, kaip antai trejų metų taisyklė, gali būti pateisinamas remiantis būtinybe reikalauti tam tikro integracijos lygio (toliau – integracijos tikslas), nepaisant su šios sistemos finansinėmis sąnaudomis susijusių aplinkybių (ekonominis tikslas).

68. Tiesa, kad Teisingumo Teismas yra pripažinęs, jog ekonominis tikslas gali būti *pasiektas* skiriant finansavimą tik studentams, kurie yra pasiekę tam tikrą integracijos paramą teikiančioje valstybėje narėje (nepaisant to, ar tai priimančioji valstybė narė, ar kilmės valstybė narė) lygį. Jeigu skirti paramą prašoma priimančiosios valstybės narės, finansinį solidarumą su kitų valstybių narių piliečiais reikia parodyti tik pasibaigus pradiniam jų gyvenimo toje šalyje laikotarpiui [25].

69. Byloje *Komisija prieš Nyderlandus* pateiktoje išvadoje išdėsčiau tai, ką, mano manymu, Teisingumo Teismas nusprendė byloje *Bidar*. Kaip suprantu iš to sprendimo, Teisingumo Teismas nepripažino atskiro integracijos tikslo. Reikalavimą pateikti integracijos lygio įrodymų jis laikė *priemone*, kuria ribojamas teisę gauti paramą turinčių asmenų skaičius ir taip išvengiama nepagrįstos finansinės naštos [26]. Gyvenamosios vietos sąlyga padeda siekti šio tikslo. Sprendime *Komisija prieš Nyderlandus* Teisingumo Teismas šio klausimo neišsprendė. Jis konstatavo, kad ekonominiu tikslu negalima pateisinti nevienodo darbuotojų migrantų vertinimo, tačiau, nagrinėdamas tą patį klausimą, pripažino valstybių narių teisę reikalauti, jog kitų valstybių narių piliečiai būtų tam tikru lygiu integravęsi į jų visuomenę, kad galėtų gauti socialinių lengvatų [27].

70. Atsižvelgiant į dabar galiojančią ES teisę, nepagrįsta reikalauti, kad valstybė narė prisiimtų finansinių įsipareigojimų dėl studento, kuris su ja neturi jokių ryšių. Priešingas teiginys reikštų, kad valstybės narės yra susitarusios dėl visiško finansinio solidarumo studentų finansavimo srityje ir kad ši socialinė lengvata yra visiškai „mobili“, o taip tikrai nėra. Todėl pateisinamas valstybių narių atsisakymas skirti finansavimą studentams, kurie *neturi reikšmingo ryšio* su jomis, kad išvengtų nepagrįstos naštos, kuri galėtų turėti įtakos bendram teikiamos pagalbos lygiui. Kitaip tariant, jos gali riboti lengvatų gavėjų ratą, kad pasiektų ekonominį tikslą; ir tuo tikslu priimtina naudoti kriterijų, pagal kurį įrodomas integracijos lygis.

71. Išvadoje, pateiktoje byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, palikau galimybę Teisingumo Teismo praktiką aiškinti kitaip, t. y. kad pagal ją valstybė narė gali reikalauti tam tikro integracijos lygio *nepaisydama* aplinkybių, susijusių su studijų finansavimo galimybės sudarymo finansinėmis sąnaudomis [28]. Pagal tokį požiūrį paties integracijos tikslo (tinkamai apibrėžto) pakaktų, kad būtų

24 — 10 išnašoje minėto Sprendimo *Bidar* 56 punktas.

25 — Žr. Direktyvos 2004/38 10 konstatuojamąją dalį; taip pat žr. 2012 m. spalio 4 d. Sprendimo *Komisija prieš Austriją* (C-75/11) 60 punktą.

26 — Žr. mano išvados, pateiktos 9 išnašoje minėtoje byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, 84 punktą.

27 — 9 išnašoje minėto Sprendimo *Komisija prieš Nyderlandus* 63 ir 69 punktai.

28 — Žr. mano išvados, pateiktos 9 išnašoje minėtoje byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, 120 punktą.

galima pateisinti teisių laisvai judėti apribojimą. Tokiu atveju tai, ar gyvenamosios vietos sąlyga, kaip antai trejų metų taisyklė, laikoma proporcinga, priklausytų nuo to, ar tokia taisyklė yra griežtesnė, nei būtina, siekiant nustatyti, kurie prašymus pateikę asmenys yra pasiekę reikalaujamą integracijos lygį [29].

72. Manau, kad Teisingumo Teismas padėtų prašymus priimti prejudicinį sprendimą šiose bylose pateikusiems teismams, jeigu paaiškintų savo požiūrį į ekonominio tikslo ir integracijos tikslo santykį. Ar integracijos tikslas yra atskiras teisėtas tikslas kuriuo galima pateisinti teisės laisvai judėti apribojimą [30], įskaitant atvejus, kai šis apribojimas taikomas valstybės narės piliečiams? Ar abu šie tikslai atitinka interesus, kurie yra tarpusavyje susiję ir todėl turėtų būti laikomi vieno tikslo dalimis? O gal integracijos lygio kriterijus tėra priemonė ekonominiam tikslui pasiekti?

73. Likusioje analizės dalyje išnagrinėsiu priemonės, kaip antai trejų metų taisyklės, tinkamumą ir proporcingumą atskirai kiekvienam iš minėtų tikslų.

Apribojimo tinkamumas

– Ekonominis tikslas

74. Akivaizdu, kad bet kuri priemonė, pagal kurią ribojamas paramos gavėjų skaičius, padeda sumažinti sistemos sąnaudas, palyginti su sistemos, pagal kurią finansavimas teikiamas visiems be išimties ES piliečiams, sąnaudomis. Pagal trejų metų taisyklę potencialių paramos gavėjų skaičius iš tiesų taip ribojamas.

75. Tačiau nacionalinis teismas vis tiek turi nuspręsti, ar trejų metų taisyklė pagrįstai susieta su tikslu išvengti nepagrįstos naštos, kuri galėtų turėti įtakos bendram teikiamos pagalbos lygiui. Tai priklauso nuo to, ar taikant trejų metų taisyklę tokios naštos grėsmė sumažinama iki pagrįsto lygio.

– Integracijos tikslas

76. Iš asmens gyvenamosios vietos paprastai galima spręsti apie tai, į kurią visuomenę jis yra integravęsis. Todėl gyvenamąja vieta grindžiama sąlyga *prima facie* yra tinkama priemonė integracijos tikslui pasiekti.

Apribojimo proporcingumas

77. Atrodo, kad dėl neaiškumų, susijusių su tuo, ar apribojimas, kaip antai gyvenamosios vietos sąlyga, numatyta trejų metų taisyklėje, gali būti pateisinamas remiantis ekonominiu tikslu arba integracijos tikslu, vertinant tokį apribojimą vadovaujamasi klaidinga logika. Panašu, kad valstybės narės, siekdamos pateisinti apribojimą, remiasi ekonominiu tikslu, tačiau paskui teigia, kad ši priemonė proporcinga, remdamosi integracijos tikslu.

29 — Žr. šios išvados 80–82 punktus.

30 — Nors Sprendime *Stewart* nenagrinėjamos tokios pačios socialinės lengvatos kaip šiose bylose, jame Teisingumo Teismas nurodė, jog teisėta siekti i) įsitikinti, kad egzistuoja realus ryšys tarp į išmoką pretenduojančio asmens ir kompetentingos valstybės narės, ir ii) užtikrinti nacionalinės socialinio draudimo sistemos finansinę pusiausvyrą. Tuomet jis išanalizavo nagrinėjamos priemonės tinkamumą ir proporcingumą pirmajam tikslui ir padarė išvadą, kad, kalbant apie antrąjį tikslą, „nurodyti argumentai taip pat taikytini vertinant [antrąjį tikslą]“ ir kad „būtinybė įrodyti, kad egzistuoja realus ir pakankamas ryšys <...>, leidžia šiai valstybei užtikrinti, kad ekonominė našta, susijusi su <...> aptariamos išmokos mokėjimu, nebūtų nepagrįsta“; 2011 m. liepos 21 d. Sprendimo *Stewart* (C-503/09, Rink. p. I-6497) 89 ir 103 punktai.

78. Taigi šiose bylose Vokietijos vyriausybė iš esmės teigia, kad taikant trejų metų taisyklę nustatomi tie prašymus pateikę asmenys, kurių ryšys su Vokietijos visuomene yra pakankamai glaudus, kad jiems būtų galima skirti finansavimą iš valstybės biudžeto. Ji nurodo, kad svarbu patikrinti, ar toks ryšys sieja jos pačios piliečius, nes solidarumas, susijęs su studijų finansavimu iš valstybės biudžeto lėšų, yra tam tikros valstybės narės gyventojų, o ne būtinai jos piliečių solidarumas[31]. Kaip atskirą argumentą Vokietijos vyriausybė nurodo tai, kad trejų metų taisyklė veikia skaidriai, ją taikant užtikrinamas teisinis tikrumas ir ji yra efektyvi administraciniu požiūriu.

79. Išnagrinėsiu trejų metų taisyklės proporcingumą ekonominiam tikslui ir integracijos tikslui.

– Ekonominis tikslas

80. Tokia priemonė, kaip trejų metų taisyklė, yra proporcinga, jeigu pagal ją nustatomas apribojimas nėra griežtesnis, nei būtina, siekiant užtikrinti, kad finansinė našta neviršytų pagrįsto dydžio. Atliekant tokį vertinimą, būtina išsiaiškinti, ar nėra galimybės taikyti kitas, ne tokias griežtas, priemones. Norint palyginti faktiškai taikomą (arba numatytą taikyti) priemonę su alternatyviomis priemonėmis, turi būti atsižvelgiama į argumentus, susijusius su administraciniu efektyvumu, teisiniu tikrumu ir skaidrumu.

81. Nacionalinis teismas negali atlikti tokio vertinimo nežinodamas, i) kas laikoma nepagrįsta finansine našta ir ii) kokia trejų metų taisyklės kiekybinė įtaka šiai naštai nustatyta.

82. Tarkime, valstybė narė nusprendžia, kad yra pasirengusi skirti 800 mln. EUR aukštojo mokslo studijoms finansuoti. Peržiūrėjusi savo siūlomą įvesti naują sistemą, ji supranta, kad jeigu nebus numatytas koks nors papildomas kriterijus, kyla grėsmė, jog jai teks išmokėti daugiau kaip 1 mlrd. EUR. Jos vertinimu, tokia grėsmė nepriimtina. Išanalizavusi tipinės esamų studentų, kurie gauna finansavimą, grupės (pakankamai didelės grupės, kad statistiniu požiūriu duomenys būtų patikimi) gyvenamųjų vietų istoriją, valstybė narė padaro išvadą, kad jeigu ji nustatytų reikalavimą prašymą teikiančiam asmeniui būti pragyvenus jos teritorijoje ketverius metus, atkristų pakankamas būsimų kandidatų skaičius, kad būtų sumažinta grėsmė stipriai viršyti biudžetą. Pasirenkamas vienintelis papildomas kriterijus, kad būtų pasiektas ekonominis tikslas. Jeigu gresiančių sąnaudų analizė atlikta tinkamai, nemanau, kad tokia sistema iš esmės nepriimtina, nors visai gali būti, kad ją taikant bus apribotos ES piliečių teisės laisvai judėti. Ir, palyginus su kitomis priemonėmis, toks kriterijus gali būti proporcingas. Vis dėlto pažymėtina, kad tokia analizė būtų grynai ekonominė. Gyvenamosios vietos sąlyga *nebūtų* naudojamasi kaip priemone „tam tikram integracijos laipsniui“ užtikrinti.

– Integracijos tikslas

83. Vokietijos vyriausybė teigia, kad paramos gavėjų, nepaisant jų pilietybės, grupės ribojimas iki asmenų, atitinkančių trejų metų taisyklės reikalavimus, yra proporcinga priemonė, skirta užtikrinti, kad iš valstybės biudžeto skiriamą finansavimą gautų tik tie studentai, kurie yra pakankamai susiję su Vokietijos visuomene. Savo požiūrį ji visų pirma grindžia sprendimais *Bidar* ir *Förster*.

31 — Nors iš šių argumentų galėtų pasirodyti, kad Vokietijoje teisė į studijų užsienyje finansavimą suteikiama atsižvelgiant į ryšį su jos mokesčių sistema, Vokietijos vyriausybė per posėdį patvirtino, kad taip nėra. Ji aiškiai nurodė, kad nesiekia skirti finansavimo tik tiems ES piliečiams, kurie anksčiau yra mokėję įmokas į valstybės biudžetą, iš kurio mokama parama. Vokietijos vyriausybė, per posėdį paprašyta apibrėžti solidarumą, kurį nurodo rašytinėse pastabose, atsakė, kad finansavimą turėtų gauti asmenys, turintys tam tikrą ryšį su Vokietijos visuomene.

84. Kaip nurodžiau byloje *Komisija prieš Nyderlandus* pateiktoje išvadoje, Sprendime *Bidar* Teisingumo Teismui nereikėjo nagrinėti proporcingumo klausimo [32]. Sprendime *Förster*, remdamasis Direktyvos 2004/38 tekstu, jis padarė išvadą, kad dėl toje byloje nagrinėtos gyvenamosios vietos sąlygos atsiradęs ribojimas buvo pateisinamas. Teisingumo Teismas tokią išvadą padarė remdamasis tuo, kad šioje direktyvoje numatyti specialūs reikalavimai, susiję su priimančiosios valstybės narės pilietybės neturinčių asmenų integracijos toje valstybėje narėje lygiu [33].

85. Šiose bylose Direktyva 2004/38 netaikoma [34]. Todėl jose nereikia atsižvelgti į Sprendimą *Förster* arba atidžiau išnagrinėti santykio tarp minėtos direktyvos 24 straipsnio 2 dalies ir proporcingumo principo. Be to, nemanau, kad Sprendime *Förster* pateikta gyvenimo ne trumpiau kaip penkerius metus sąlygos, kurią įvykdžius galima kreiptis į *priimančiąją* valstybę narę dėl studijų finansavimo suteikimo, analizė labai padėtų išspręsti šias bylas.

86. Kadangi valstybių narių teisės aktai nėra suderinti, manau, kad joms turėtų būti suteikta tam tikra diskrecija nustatyti integracijos lygį, kurio jos reikalauja iš prašymų skirti studijų finansavimą teikėjų, ir pasirinkti tinkamą pagrindinę tokios integracijos įrodymo priemonę.

87. ES piliečio ryšys su tam tikros valstybės narės visuomene yra sudėtingas klausimas tiek piliečio, tiek valstybės požiūriu. Toks ryšys gali atsirasti gimus (todėl būti nepriklausomas nuo asmens valios) arba gali būti įgytas. Laikui bėgant jis gali plėtotis įvairiu intensyvumu. Jis gali būti vertinamas subjektyviai arba objektyviai. Panašu, kad pagrįsta manyti, jog bet kuriomis aplinkybėmis jis reiškia priklausymą apibrėžtai bendruomenei.

88. Tačiau nors valstybėms narėms turėtų būti suteikiama tam tikra laisvė apibrėžti tokią bendruomenę, joms nepakanka nurodyti, kad reikiamas ryšys visais atvejais atsiranda pragyvenus šalyje tam tikrą metų skaičių. Vadovaudamiesi tokiu argumentu patektume į „uždarą ratą“, nes pagal jį, kalbant apie šias bylas, trejų metų taisyklė būtų proporcinga todėl, kad ji nėra griežtesnė, nei būtina, norint nustatyti asmenis, kurie gali įrodyti prieš pradėdami studijas užsienyje gyvenę šalyje nepertraukiamą trejų metų laikotarpį.

89. Jeigu valstybė narė nusprendžia reikalauti integracijos įrodymų, taikydama priemonę, pagal kurią ribojama teisė laisvai judėti, ji, naudodamasi diskrecija šioje srityje, privalo sutikti laikytis, be kita ko, proporcingumo ir nediskriminavimo principų. Todėl Sprendime *Bidar* Teisingumo Teismas aiškiai pripažino, kad dėl reikalavimo, pagal kurį asmuo, pateikęs prašymą skirti studento paskolą, turi nuolat gyventi Jungtinėje Karalystėje, kaip numatyta nacionalinėje teisėje, ir atitikti gyvenimo ne trumpiau kaip trejus metus sąlygą, buvo netiesiogiai diskriminuojami šios šalies pilietybės neturintys asmenys: taigi toks reikalavimas pateisinamas, tik jeigu jis objektyviai pagrįstas, nesusijęs su atitinkamų asmenų pilietybe ir proporcingas teisėtam nacionalinės teisės nuostatų tikslui [35].

90. Panašu, kad Teisingumo Teismas jau yra atmetęs nuomonę, jog, kalbant apie integracijos tikslą, vienintelis kriterijus gali būti proporcingas.

32 — Išvados, pateiktos 9 išnašoje minėtoje byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, 113 punktas.

33 — Žr. 2008 m. lapkričio 18 d. Sprendimo *Förster* (C-158/07, Rink. p. I-8507) 54 ir 55 punktus.

34 — Žr. šios išvados 35 punktą.

35 — Žr. 10 išnašoje minėto Sprendimo *Bidar* 51–54 punktus ir juose nurodytą teismų praktiką.

91. Pavyzdžiui, Sprendime *Morgan ir Bucher* Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad pirmojo etapo reikalavimas [36] nėra proporcingas, nes „integracijos į visuomenę lygis, kurio teisėtai galėtų reikalauti valstybė narė, bet kuriuo atveju turi būti laikomas įrodytu, nes pareiškėjos <...> buvo ugdomos Vokietijoje ir baigė joje mokyklą“. Nors pirmojo studijų etapo reikalavimas buvo numatytas siekiant nustatyti integracijos lygį, Teisingumo Teismas (ir nacionalinis teismas) pripažino, kad, kalbant apie tas konkrečias pareiškėjas (kurios yra Vokietijos pilietės), būtinas integracijos lygis „bet kuriuo atveju“ buvo įrodytas remiantis *kitomis* aplinkybėmis, pavyzdžiui, kur jos buvo ugdomos ir baigė mokyklą [37].

92. Dar naujesniame Sprendime *Komisija prieš Austriją* Teisingumo Teismas bendrai patvirtino, kad „įrodymas, kurio reikalaujama siekiant įvertinti tokio realaus ryšio buvimą, neturėtų būti pernelyg išimtinio pobūdžio, kuriuo būtų neteisingai suteikiama pirmenybė veiksniui, nebūtinai atspindinčiam realų ir veiksmingą asmens <...> ir valstybės narės <...> ryšio laipsnį, pašalinant bet kokį kitą tokį ryšį atspindintį veiksnį“ [38]. Reikalaujamas realus ryšys „turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į sudėtinius nagrinėjamos išmokos elementus, visų pirma jos pobūdį ir tikslą“ [39].

93. Atsižvelgdama į šias aplinkybes darau išvadą, kad nagrinėjama trejų metų taisyklė taip pat yra labiau ribojanti, nei būtina.

94. Per posėdį Komisija pateikė pavyzdį, susijusį su dviem Vokietijos piliečiais: pirmasis, pragyvenęs 17 metų ne Vokietijoje, grįžta į šią šalį likus trejiems metams iki studijų užsienyje pradžios; antrasis, pragyvenęs Vokietijoje 17 metų, išvyksta iš Vokietijos likus trejiems metams iki studijų kitoje Europos Sąjungos valstybėje pradžios. Pagal trejų metų taisyklę pirmasis pilietis gali gauti finansavimą, o antrasis – ne. Vis dėlto – kuris iš jų labiau integravęsis į Vokietijos visuomenę?

95. Šis pavyzdys rodo, kad trejų metų taisyklė yra pernelyg griežta. Ją taikant kyla grėsmė, kad finansavimas nebus skiriamas studentams, kurie, nors ir nėra nepertraukiamai gyvenę Vokietijoje trejus metus prieš pat pateikdami prašymą studijuoti užsienyje, vis dėlto yra pakankamai susiję su Vokietijos visuomene dėl Vokietijos pilietybės, šioje šalyje turimos gyvenamosios vietos, lankytos mokyklos, darbo joje, kalbos mokėjimo, šeimos ir kitų socialinių arba ekonominių ryšių, arba kitų aplinkybių, kurios gali parodyti tokį ryšį.

96. Pagal Paramos studentams įstatymą visiškai nesvarbu, ar studentas vokietis, kuris pageidauja studijuoti Prancūzijoje, yra anksčiau gyvenęs ir mokęsis Vokietijoje arba ar netoliese gyvena jo šeima ir (arba) ar jo tėvai dirba Vokietijoje. O jeigu toks studentas būtų, pavyzdžiui, bulgaras, ir jis būtų atvykęs į Vokietiją telikus trejiems metams iki universitetinių studijų Lenkijoje arba savo kilmės valstybėje narėje pradžios, jis turėtų teisę į iš Vokietijos valstybės biudžeto skiriamą finansavimą ir sprendžiant, ar jis priklauso tikslinei „integruotų“ paramos gavėjų grupei, nereikėtų atsižvelgti į jokias kitas faktines aplinkybes.

97. Žinoma, reikia išsiaiškinti ne tai, ar studentai bulgarai arba vokiečiai turi teisę gauti finansavimą iš Vokietijos vyriausybės. Svarbus santykis tarp trejų metų taisyklės, ją taikant siekiamo tikslo ir pagrindo, kuriuo remiantis priimamas sprendimas (pateiktas pavyzdys), kad studentui bulgarui finansavimas skiriamas, o studentui vokiečiui – ne.

36 — Žr. šios išvados 6 punktą.

37 — 5 išnašoje minėto Sprendimo *Morgan ir Bucher* 45 ir 46 punktai.

38 — Minėtas 24 išnašoje, 62 punktas.

39 — Minėtas 24 išnašoje, 63 punktas.

98. Pagal trejų metų taisyklę nesvarbu, ar į paramą pretenduojantis asmuo yra Vokietijos pilietis. Tačiau, kaip Teisingumo Teismas nurodė Sprendime *Rottman*, pilietybė yra „ypatingas solidarumo ir lojalumo ryšys“, kuris kartu su „teisių ir pareigų abipusiškumu <...> yra pilietybės santykių pagrindas“ [40]. Man sunku įsivaizduoti, kad į šį ryšį būtų galima visiškai neatsižvelgti, vertinant priemonių, kurias valstybė narė priima siekdama integracijos tikslo, proporcingumą.

99. Todėl manau, kad priemonė, kaip antai trejų metų taisyklė, yra pernelyg griežta ir pagal ją nacionalinės valdžios institucijos negali nustatyti realaus ir faktinio integracijos lygio.

100. Ar yra kitų, mažiau ribojančių, priemonių?

101. Manau, kad galėtų būti.

102. Nacionalinis teismas gali laikytis požiūrio, kad ši taisyklė galėtų būti suformuluota ne taip griežtai ir vis tiek sudaryti galimybę nustatyti studentus, kurie yra pakankamai integravęsi Vokietijoje. Kitos galimos taisyklės galėtų būti ne tokios ribojančios, bet vis tiek veiksmingos. Pagal kitą požiūrį galėtų būti siekiama didesnio lankstumo. Pabrėžiu, kad nerekomenduoju jokios konkrečios taisyklės – tai valstybės narės kompetencija. Tiesiog pažymiu, kad būtų galima suformuluoti ne tokių griežtų, todėl proporcingesnių nuostatų.

103. Akivaizdu, kad lyginant alternatyvias priemones svarbu nustatyti, ar taikant priemonę „remiamasi aiškiais ir iš anksto žinomais kriterijais ir ar <...> numatyta galimybė kreiptis į teismą teisminės gynybos“ [41].

104. Šiuo klausimu sutinku su Vokietijos vyriausybe, kuri teigia, kad trejų metų taisyklė yra skaidri, administraciniu požiūriu efektyvi ir ją taikant užtikrinamas teisinis tikrumas. Atitinkamą informaciją paprasta surinkti, o teigiamas arba neigiamas sprendimas priimamas mechaniškai. Šios sistemos administravimo sąnaudos greičiausiai yra palyginti mažos, ypač atsižvelgiant į bendrus biudžeto asignavimus studijoms finansuoti. Lyginant trejų metų taisyklę su kitomis galimomis priemonėmis reikia atsižvelgti į visas šias aplinkybes.

105. Tačiau pati skaidriausia ir efektyviausia priemonė nebūtinai yra proporcinga. Ar taip yra, priklauso nuo kitų aplinkybių, kaip antai sistemos modelio ir struktūros, bendros sistemos darnos ir numatyto tikslo.

106. Turbūt priemonė, kaip antai trejų metų taisyklė, yra skaidresnė ir efektyvesnė nei priemonė, pagal kurią reikalaujama kiekvienu atveju išnagrinėti individualias aplinkybes. Be abejonės, pastaroji būtų mažiau ribojanti ir įtraukesnė. Galėtų būti nustatyta trečiojo tipo priemonė, pagal kurią gyvenamąja vieta galėtų būti remiamasi kaip pagrindine arba įprasta aplinkybe, įrodančia reikalaujamą integracijos lygį, tačiau prašymą teikiantiems asmenims arba valdžios institucijoms nebūtų draudžiama nurodyti aplinkybių, įrodančių realų ir faktinį ryšį (arba jo nebuvimą). Tokia priemonė būtų skaidresnė ir efektyvesnė už mano apibūdintą antrojo tipo priemonę, taip pat mažiau ribojanti nei tokia priemonė, kaip trejų metų taisyklė.

40 — 2010 m. kovo 2 d. Sprendimo *Rottman* (C-135/08, Rink. p. I-1449) 51 punktas.

41 — 2004 m. kovo 23 d. Sprendimo *Collins* (C-138/02, Rink. p. I-2703) 72 punktas. Toje byloje gyvenamosios vietos sąlyga buvo taikoma siekiant apriboti galimybę pasinaudoti tokia socialine lengvata, kuri pagal ankstesnę Teisingumo Teismo praktiką galėtų būti susijusi su aptariama geografine darbo rinka (žr. 67 punktą).

107. Priemonės, kaip antai trejų metų taisyklės, nauda taip pat turi būti įvertinta atsižvelgiant į visą reguliavimo sistemą, kurios dalis ji yra. Kalbant apie tai, nacionalinis teismas galėtų norėti atsižvelgti į aplinkybę, kad kitais požiūriais, pavyzdžiui, nustatant, ar studento gyvenamoji vieta yra Vokietijoje [42] arba ar yra „ypatingų aplinkybių“, į kurias atsižvelgiant galima pateisinti finansavimą pagal Paramos studentams įstatymo 6 straipsnį [43], kruopštų individualių aplinkybių įvertinimą įmanoma suderinti su būtinybe užtikrinti teisinį tikrumą, skaidrumą ir administracinį efektyvumą.

Pateisinimas, grindžiamas socialiniu tikslu

108. Iš Vokietijos vyriausybės rašytinių pastabų nevisiškai aišku, ar ji nurodo dar vieną trejų metų taisyklės pateisinimo pagrindą, t. y. kad ji siekia finansavimą skirti tik tiems studentams, kurie, baigę studijas užsienyje, faktiškai taptų Vokietijos darbo jėgos dalimi arba kitaip įsilietų į jos ūkį ir visuomenę.

109. Tačiau kelios iš kitų pastabas pateikusių valstybių narių nurodo, kad tai, ar apsimoka skirti studijų užsienyje finansavimą, iš dalies priklauso nuo to, ar baigę studijas studentai grįžta į valstybę narę, kuri suteikė finansavimą. Dažnai valstybės narės tokį finansavimą skiria tikėdamosi teigiamo poveikio jų darbo rinkai, remdamosi tikimybe, kad tokį finansavimą gavęs studentas gali grįžti ir prisidėti prie tos valstybės narės visuomenės gerovės.

110. Per posėdį Vokietijos vyriausybė patvirtino mananti, kad trejų metų taisyklė taip pat pateisinama remiantis socialiniu tikslu.

Tikslo teisėtumas

111. Šis tikslas iš dalies sutampa su socialiniu tikslu, kuriuo buvo remiamasi Sprendime *Komisija prieš Nyderlandus*, siekiant pateisinti toje byloje nagrinėtą trejų iš šešerių metų taisyklę [44]. Tame sprendime Teisingumo Teismas pripažino, kad studentų judumo skatinimas yra bendrąjį interesą atitinkantis tikslas, kuriuo remiantis galima pateisinti apribojimą [45]. Jis taip pat pripažino dvi prielaidas – kad i) ši sistema skirta skatinti Nyderlanduose gyvenančius studentus svarstyti galimybę studijuoti užsienyje, o ne gyvenamosios vietos valstybėje, ir kad ii) Nyderlandai tikisi, jog šia sistema pasinaudoję studentai po studijų grįš į Nyderlandus gyventi ir dirbti [46].

112. Manau, kad remiantis tuo pačiu tikslu galima pateisinti šiose bylose nagrinėjamą trejų metų taisyklę.

Apribojimo tinkamumas

113. Sprendime *Komisija prieš Nyderlandus* Teisingumo Teismas pripažino, kad trejų iš šešerių metų taisyklė yra tinkama socialinio tikslo įgyvendinimui užtikrinti, nes priešingu atveju studentai paprastai studijuoja savo gyvenamosios vietos valstybėje narėje, o studijos užsienyje praturtina tiek studentus, tiek valstybės narės visuomenę ir darbo rinką [47].

42 — Žr. šios išvados 44 punktą.

43 — Žr. šios išvados 9 punktą. Per posėdį kilo nesutarimų dėl šios taisyklės taikymo srities. Vokietijos vyriausybė ją apibūdino kaip „probleminių atvejų taisyklę“, kuri taikoma išskirtinėmis aplinkybėmis, kai studentas negali persikelti į Vokietiją, kad galėtų ten studijuoti (pavyzdžiui, dėl neįgalumo arba nepilnametystės). Ph. Seeberger atstovas nurodė, kad ji skirta užsienyje gyvenantiems Vokietijos diplomatų vaikams. Teisingumo Teismas turės galimybę išnagrinėti *BAföG* 6 straipsnį spręsdamas bylą *Thiele Meneses*, C-220/12, kuri šiuo metu nagrinėjama.

44 — Pagal tą taisyklę asmuo, pateikęs paraišką dėl „mobiliojo“ studentų finansavimo, turėjo ne tik turėti teisę į studijų Nyderlanduose finansavimą, bet ir būti teisėtai gyvenęs Nyderlanduose ne trumpiau kaip trejus iš šešerių pastarųjų metų.

45 — 9 išnašoje minėto Sprendimo *Komisija prieš Nyderlandus* 72 punktas; taip pat žr. toje byloje mano pateiktos išvados 135–140 punktus.

46 — 9 išnašoje minėto Sprendimo *Komisija prieš Nyderlandus* 77 punktas.

47 — 9 išnašoje minėto Sprendimo *Komisija prieš Nyderlandus* 76–79 punktai.

114. Toje byloje pateiktoje išvadoje laikiausi kitokio požiūrio, remdamasi aplinkybe, kuri Teisingumo Teismo sprendime neaptariama. Nebuvau įsitikinusi, kad yra akivaizdus ryšys tarp studentų gyvenamosios vietos iki jų studijų užsienyje ir jų gyvenamosios bei darbo vietos baigus studijas [48].

115. Savo nuomonės nepakeičiau; ir pati trejų metų taisyklė padeda paaiškinti, kodėl.

116. Pirma, pagal šią taisyklę teisės į studijų užsienyje finansavimą neturi visi studentai, kurie nėra nepertraukiamai trejus metus gyvenę Vokietijoje. Teigiama, kad pagal tokią taisyklę galima nustatyti studentus, kurie grįš į Vokietiją. Tačiau remiantis tokia pačia logika negalima lygiai taip pat pagrįstai padaryti išvados, kad trejus metus arba ilgiau studijavęs ir gyvenęs užsienyje studentas, baigęs studijas, pasiliks valstybėje narėje, kurioje studijavo, dirbti ir gyventi?

117. Antra, šalies, kurioje absolventas, baigęs studijas užsienyje, įsidarbins, pasirinkimas gali iš dalies priklausyti nuo tokių praktinių aplinkybių kaip laisvų darbo vietų pasiūla, kalba (-os), kuria (-iomis) kalba absolventas, ir bendra ES darbo rinkos padėtis. Žinoma, jis gali grįžti į valstybę narę, kurioje gyveno anksčiau; tačiau lygiai taip pat jis gali pasilikti ten, kur studijavo, arba persikelti kur nors kitur. Ar tikrai reikėtų manyti, kad ryšys su valstybe nare, kurioje jis nepertraukiamai gyveno trejus metus iki studijų pradžios, automatiškai bus svarbesnis už visas kitas aplinkybes?

118. Dėl šių priežasčių manau, kad ryšys tarp trejų metų taisyklės ir socialinio tikslo anaiptol nėra akivaizdus.

119. Vis dėlto, siekdama išsamumo, trumpai išnagrinėsiu trejų metų taisyklės proporcingumo socialinio tikslo požiūriu klausimą.

Apribojimo proporcingumas

120. Šiuo klausimu Vokietijos vyriausybės pateiktos rašytinės ir žodinės pastabos buvo gerokai mažiau išplėtotos nei kalbant apie ekonominį tikslą ir integracijos tikslą.

121. Nors, kalbėdama apie ekonominį tikslą, Vokietijos vyriausybė pabrėžė trejų metų taisyklės patrauklumą teisinio tikrumo, skaidrumo ir administracinio efektyvumo požiūriu, ji aiškiai nenurodė, ar tais argumentais remiasi ir kalbėdama apie socialinį tikslą. Darydama prielaidą, kad ji ketino jais remtis, dėl nurodytų priežasčių [49] manau, jog tų aplinkybių nepakanka, norint įrodyti, kad trejų metų taisyklė nėra labiau ribojanti, nei būtina, kalbant apie socialinį tikslą.

122. Panašiomis aplinkybėmis Sprendime *Komisija prieš Nyderlandus* Teisingumo Teismas nurodė, kad valstybė narė turi paaiškinti, kodėl pasirinko gyvenamosios vietos sąlygą, o ne kurį nors kitą reprezentatyvų elementą. Teisingumo Teismas konstatavo, kad ši sąlyga yra „per griežta“, nes ja „teikiama pirmenybė aplinkybei, kuri nebūtinai yra vienintelė, galinti parodyti realų suinteresuotojo asmens ryšio su [finansavimą teikiančia valstybe nare] laipsnį“ [50].

123. Tokią pačią išvadą darau, kalbėdama apie trejų metų taisyklę. Nesu įsitikinusi, kad buvusia gyvenamąja vieta vienoje valstybėje narėje galima remtis kaip vieninteliu kriterijumi siekiant nustatyti, kur asmuo gyvens kurį laiką pagyvenęs kitoje valstybėje narėje [51]. Priešingai, kaip Komisija nurodė Žaliojoje knygoje, „europiečiai, nuo ankstyvo amžiaus mokęsi judumo aplinkoje, dažniau išlieka judūs ir vėliau, kaip darbo rinkos dalyviai“ [52].

48 — Žr. mano išvados, pateiktos 9 išnašoje minėtoje byloje *Komisija prieš Nyderlandus*, 147 punktą.

49 — Žr. šios išvados 103–106 punktus.

50 — 9 išnašoje minėto Sprendimo *Komisija prieš Nyderlandus* 86 punktas.

51 — Taip pat žr. šios išvados 117 punktą.

52 — Komisijos žalioji knyga dėl besimokančio jaunimo judumo skatinimo, KOM(2009) 329 galutinis, p. 2.

Išvada

124. Todėl siūlau Teisingumo Teismui į prejudicinius klausimus atsakyti taip:

SESV 20 ir 21 straipsnius reikia aiškinti taip, kad valstybei narei draudžiama nustatyti, jog parama studijoms užsienio mokymo įstaigoje visą tokių studijų laikotarpį teikiama, tik jeigu įvykdoma sąlyga, pagal kurią bet kuris ES pilietis, įskaitant tos valstybės narės piliečius, turi būti nepertraukiamai gyvenęs jos teritorijoje trejus metus iki tokių studijų užsienyje pradžios.